

KIZILÇAMIN (*Pinus brutia* Ten.) BATI KARADENİZ BÖLGESİ'NDEKİ DOĞAL YAYILIŞINA KATKI

Metin SARIBAŞ, Burçin EKİCİ
ZKÜ. Bartın Orman Fakültesi, BARTIN

ÖZET

Kızılçam dünyada en geniş yayılışını Türkiye'de yapmaktadır. Türkiye'de başta Akdeniz, Ege ve Marmara sahil ve sahil ardı bölgelerde ve ek olarak Karadeniz bölgesi'nde de yer yer doğal Kızılçam topluluklarına rastlanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Kızılçamın Batı Karadeniz Bölgesi'ndeki doğal yayılışına katkı sağlamaktır. Bu çalışma sonucunda Bartın Orman İşletmesi'nde 237ha, Karabük Orman İşletmesi'nde 4575ha, Devrek Orman İşletmesi'nde8, Dirgine Orman İşletmesi'nde 140ha Kızılçam doğal ormanı saptanmıştır. Kızılçamın Batı Karadeniz bölgesi'ndeki diğer orman ekosistemleri içerisindeki yayılış alanlarının da saptanmasına çalışılmalıdır.

Anahtar kelimeler: Kızılçam, Batı Karadeniz Bölgesi, Doğal Yayılış Alanları

CONTRIBUTION TO *Pinus brutia* Ten.'s NATURAL SPREADING IN WESTERN BLACK SEA REGION

ABSTRACT

The most extensive spreading of *Pinus brutia* is found in Turkey. Scattered natural *Pinus brutia* stands are found especially coastal regions of Mediterneaeen , Aegean and Marmara region of Turkey.

The aim of this study is to make contributions to the spreading of *Pinus brutia* in Western Black Sea region. According to the results, 237 ha of natural *Pinus brutia* forest was found in Bartın forest directorate and 4575 ha in Karabük and 140 ha in Devrek and Dirgine directorates. Similar studies will be carried out in other forest ecosystems in Western Black Sea region.

Key words: *Pinus brutia*, Western Black Sea region, Natural spreading areas.

1. GİRİŞ

Pinus cinsinin Türkiye'deki en önemli türlerinden olan kızılçam (*Pinus brutia* Ten.) (Syn.: *Pinus pityusa* Stev.) *Sylvestris* alt seksiyonuna ait *diploxylon* çam türüdür. Bu çam türü Doğu Akdeniz bölgesinin bir türü olup dünya üzerinde en geniş yayılışını Türkiye'de Akdeniz sahillerini baştan başa kapsayarak yapmaktadır (Kasaplıgil, 1952; Selik, 1963; Şefik, 1964).

Yukarıda da değindiğimiz gibi kızılçamın ası yayılış alanı Türkiye'dir. Küçük gruplar meşcereler (bükler) halinde Filistin, Ürdün, Suriye, Irak, Lübnan, Yunan adaları, İtalya ve Kıbrıs'ta yayılış göstermektedir (Kayacık, 1965; Arbez, 1974).

Diğer taraftan uzun süre kızılçamla Halep çamının aynı tür olduğu zannedilmiş ve hatta bu çam türünün İstanbul yakınlarında bile doğal yayılış yaptığı ileri sürülmüştür. Oysa bu bilginin yanlış olduğu, Halep çamının Akdeniz bölgesi'nde çok sınırlı bir yayılış yaptığı anlaşılmıştır (Bernhard, 1935; Kayacık, 1954).

Kızılçam Akdeniz bölgesi'nin dışında Ege, Güney Marmara ve Batı Karadeniz'de de saf ya da yapraklılarla çok az karışıma girerek ormanlar oluşturmakta; 3 729 866 hektar alan ile ülkemiz orman alanının % 18'ini kaplayan önemli bir konuma sahip bulunmaktadır (Çalışkan, 1997). Daha eski envanterlerde de kızılçamın kapladığı alan 3.096.064 hektar olarak verilmekte; bu türün Türkiye'de en geniş alana yayılmış türümüz olduğu belirtilmektedir (Anonim,1980).

Kızılçamın Dünya'daki yayılışına bakıldığında Kuzey yarıkürede 15-45 doğu boylamları ile 32-45 kuzey enlem dereceleri arasında kalan bölgelerde doğal yayılış yaptığı görülmektedir. Bu yayılışında en batı ucu Kalabriya yarımadası, en doğu noktası da Irak'ın kuzeyinde 'Zavita Atrush' bölgesi olduğu bilinmektedir (Asmaz, 1993).

Kızılçamın en geniş yayılış yaptığı Anadolu dışında Kıbrıs, Girit, Ege adaları, Kuzey doğu Yunanistan'da olduğu kadar Gagra ve Gudak arasında; Pitsun'da; Sokhum'nin kuzey batısında, Gürcistan, eski S.S.C.B, Orta Kafkasya ve Soçi yakınlarında, Rusya'nın Karadeniz sahilinde, Kırım yarımadasında da doğal yayılış yapmaktadır (Kasaplıgil, 1952).

Çeşitli tür denemelerinde Akdeniz ve Ege bölgelerinde hızlı gelişen egzotik türlerle yarıştığı görülen (Ürgeç,1972; Usta 1991) kızılçamın Karadeniz ardı kesimlerde, özellikle Kızılırmak vadisi boyunca Durağan, Boyabat-Isırganlı ormanları, Kargı yöreleri ile Kelkit vadisinde doğal yayılış yaptığı belirtilmektedir (Anşin ve Ark., 1993.)

Özellikle yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı geçen Akdeniz bölgemizin simgesi olan kızılçam (Yaltırık-Boydak, 1993) ; Akdeniz bölgesi'nin dışında Marmara, Ege, İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu gibi diğer bölgelerde bulunan ve Akdeniz iklimine yakın özellikler gösterdiği yörelerde de doğal yayılış yapmaktadır. Örneğin Batı ve Orta Karadeniz'de Kızılçam Karadeniz'den gelen serin iklim etkisinden korunmuş vadilerde, güney bakılı yamaçlarda küçük alanlar şeklinde varlığını sürdürmektedir. Sözü edilen bu bölgede kızılçam 600-700m yüksekliklere çıkabilmektedir (Genç, 2004).

Batı Karadeniz'deki kızılçamların doğal yayılış ile ilgili Anşin, Özkan (1993)'ın yaptığı araştırmada, Boyabat Isırganlı yöresi'ndeki doğal kızılçamlar irdelenmiştir. Bu alan Davis' e göre (Davis, 1965-85) A5 Sinop karesinde olup kızılçamın optimal yayılış alanı dışında Batı Karadeniz Bölgesi'ndeki yerel ve dar alanlardaki yayılışlarından biridir. 400-700m yükseltiler arasında ve saf kızılçam meşçeresi niteliğindedir. Kızılçamın Kuzeybatı Anadolu'da İstanbul Boğazının Anadolu sahilinden itibaren Prens adaları olarak bilinen Büyükada, Heybeliada, Burgazada, Kınalıada, Sedefadası, Yassıada, Sivriada, Kaşıkadası gibi adlarla adlandırılan takım adalarda orman kuran tek tür olduğu bilinmektedir (Kayacık 1954; Uzun 1993).

Pinus brutia subsp. *brutia*'nın şimdiye değin 4 adet varyetesi ortaya çıkarılmıştır (Papajoannou 1936, Selik 1962/63, Yaltırık ve Boydak 1989, 2000; Frankis 1993, Schiller 2000):

- *P. brutia* Ten. var. *agrophiotii* Papaj
- *P. brutia* Ten. var. *pyramidalis* Selik
- *P. brutia* Ten var. *densifolia* Yalt. And Boydak
- *P. brutia* Ten. var. *pendulifolia* Frankis.

Pinus brutia subsp. *brutia*'nın ilginç bir varyetesi olan *Pinus brutia* var. *agrophiotii*'nin Sinop-Durağan Karadigin ve Aşağı Karacaören köyü civarlarında 200-300m yükseltilerde diğer kızılçamlar arasında rastlandığı kaydedilmektedir (Ok, 1999).

Tüm bu çalışmalar rağmen kızılçamın Batı Karadeniz bölgesindeki doğal yayılış henüz tatminkar bir şekilde ortaya konulamamıştır. Zaman zaman amenajman planlarında kimi karaçam meşçereleri kızılçamla karıştırılmak suretiyle yanlış değerlendirmeler yapılabilmektedir. Batı Karadeniz bölgesinin Akdeniz ikimi özellikleri gösteren mikroklima bölgelerinde Kızılçam küçük meşçereler halinde doğal olarak bulunabilmektedir. Bu küçük kızılçam meşçereleri ile genellikle '*pseudomaki*' alanları içerisinde karşılaşılabilmektedir (Akıncı, 1963; Kasaplıgil,1952).

2. MATERYAL VE METOT

Çalışmada kızılçamın Batı Karadeniz bölgesindeki Zonguldak Orman Bölge Müdürlüğü sınırları içindeki doğal yayılışı araştırılmıştır. Giriş bölümünde de değinildiği gibi kızılçam Batı Karadeniz bölgesi'nde doğal yayılış yapmaktadır ve bu yayılışın sınırları henüz netlikle bilinmemektedir. Hatta araştırma alanımızdaki bazı işletmelerde kullanılan amenajman planlarında kızılçamdan oluşan bazı meşcereler sehven karaçam olarak kaydedilmiştir.

Araştırmamızın amacı, Zonguldak Orman Bölge Müdürlüğü sınırları içindeki Ereğli, Dirgine, Devrek, Zonguldak, Yenice, Bartın, Ulus, Karabük orman işletmelerinin halen geçerli amenajman planlarındaki meşcere haritalarında kayıtlı kızılçam meşcerelerinin saptanması ve Kızılçam türünün bu işletmelerde ne kadar alan kapladığının bulunmasıdır. Bu amaçla Zonguldak Orman Bölge Müdürlüğü'nün tüm amenajman planları incelenmiş ve kızılçamın doğal yayılış yaptığı yörelerdeki meşcereler periyodik olarak incelenmiştir. Ayrıca Batı Karadeniz bölgesi'ndeki kızılçamlara ilişkin tüm yayınlar taranmıştır. Daha önce yapılmış envanter çalışmalarıyla başta Zonguldak Orman Bölge Müdürlüğü olmak üzere diğer komşu orman bölge müdürlükleri olan Ankara, Bolu, Kastamonu bölge müdürlüklerindeki doğal kızılçam alanları ile ilgili sayısal veriler elde edilmiştir.

3. BULGULAR

Yukarıda da değinildiği gibi kızılçam kendi ekolojisine uygun yörelerde iç kesimlere, karasal iklimin başladığı yerlere ulaşabilmektedir. Bolu Orman Bölge Müdürlüğü sınırları içerisinde sadece Göynük işletmesinde 8549 hektar normal baltalık; 3603 hektar bozuk baltalık olmak üzere toplam 12152 hektar kızılçam ormanı bulunmaktadır. Keza diğer bir komşu orman bölge müdürlüğü olan Kastamonu'da kızılçam oldukça geniş alanlarda Boyabat, Taşköprü, Sinop, Tosya, Cide, Araç, Samatlar ve Türkeli işletmelerinde 11852 hektar normal koru; 25992 hektar bozuk koru olmak üzere toplam 37844 hektar alanda bulunmaktadır. Komşu diğer bir bölge müdürlüğü olan Ankara Orman Bölge Müdürlüğü'ndeki Nallıhan, Beypazarı ve Eskipazar işletmelerinde 11179 hektar kızılçam ormanı bulunmaktadır. kızılçam her ne kadar optimal yayılış alanlarına uzak olan bu yörelerde yayılış yapıyorsa da genellikle gövde nitelikleri bozuk olup ekonomik açıdan pek değer ifade etmemektedirler.

Araştırmamızda sadece Zonguldak Orman Bölge Müdürlüğü orman işletmelerinde kızılçam meşcereleri ayrıntılı olarak incelenmiş olup elde edilen bilgiler aşağıya çıkarılmıştır.

3.1. Karabük Orman İşletmesi Sınırları İçinde Kızılçamın Doğal Yayılışı

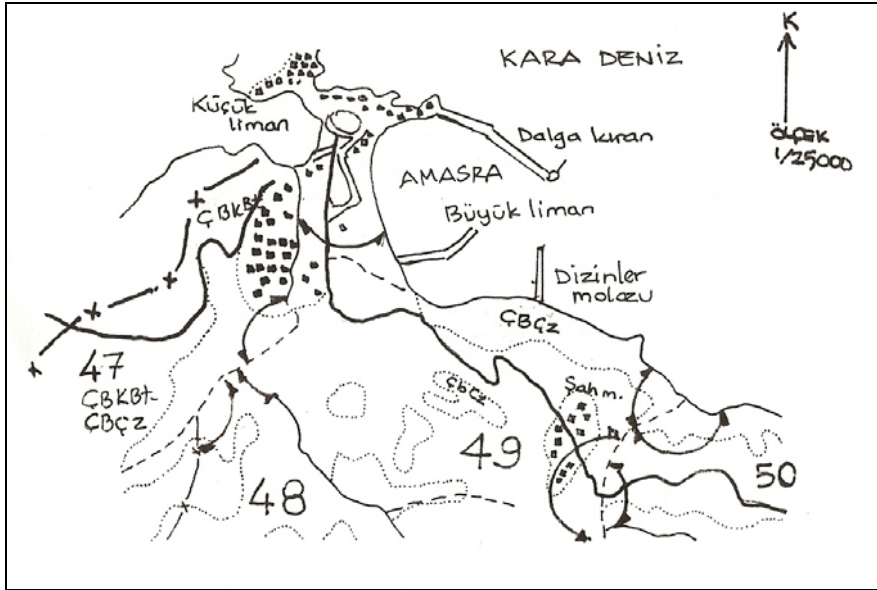
Karabük orman işletmesinin Kaplan ve Soğanlıçay serilerinde kızılçam oldukça geniş yayılış yapmaktadır. Soğanlıçay serisinde (Araç Orman İşletmesi ile bitişik-Kastamonu Bölge Mdl.) 17 bölmede 1 ve 2 kapalılıkta karaçamla karışım yapmakta ve bozuk orman niteliğini taşımaktadır. Zonguldak Orman Bölge Müdürlüğü'nde seri bazında en fazla kızılçam ormanının bulunduğu seri ise Kaplan serisidir. Karabük'teki bu doğal yayılışıyla kızılçam stebe geçiş zonunda yer almakta ve karasal iklime geçiş zonunda bulunmaktadır. Hatta bu seride 2003 yılında büyük bir orman yangını çıkmış 400 hektara yakın orman tahrip olmuştur. Kızılçam bu seride yer yer göknar ve meşe ile karışım yapmaktadır ve toplam 4575 hektar ormanı bulunmaktadır (Tablo1).

3.2. Bartın Orman İşletme Müdürlüğü Sınırları İçinde Kızılçamın Doğal Yayılışı

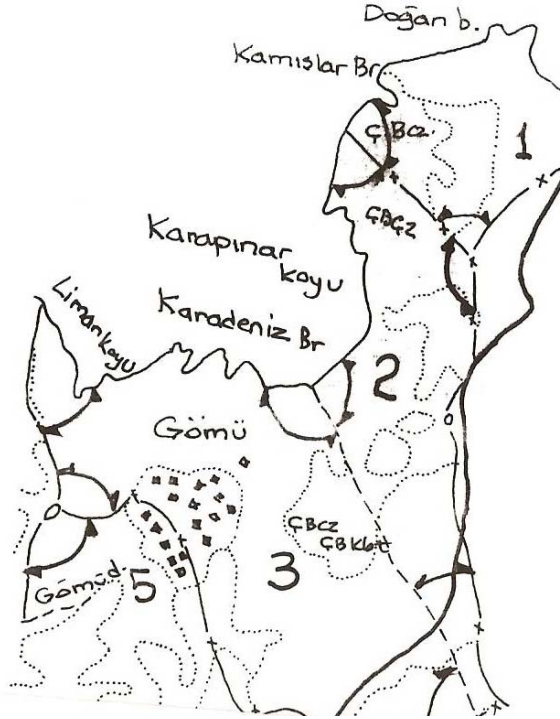
Bartın Orman İşletmesi'nin Çakraz (85,5ha); Kurucaşile (76,5ha); Karaçaydere (51,0 ha) Gürgenpınar (24,5ha) serilerinde toplam 237,5 ha kızılçam ormanı doğal yayılış yapmaktadır (Tablo 1). En geniş doğal yayılış yaptığı Çakraz serisinde çok bozuk kızılçam meşcereleri halinde sahile çok yaklaşmakta; ortalama 40-50m yükseltide '*pseudomaki*' alanları içerisinde yer almaktadır ve hiçbir zaman üretim ormanı oluşturmamaktadırlar (Şekil 1, Resim 1).

Şekil 1. Bartın Amasra Yolu Bakacak Mevkii Kızılcım Ağaçları (Rakım: 100m) (Fotoğraf: M.Sarıbaş, 2004)

Şekil 2. Bartın Orman İşletmesi Çakraz Serisi 47,49,50 No.lu Bölmedeki Doğal Kızılcım Meşcerelerini Gösterir Meşcere Haritası

Şekil 3. Bartın Orman İşletmesi Karaçaydere Serisi 1, 2,3 No.lu Bölmedeki Doğal Kızılcım Meşcerelerini Gösterir Meşcere Haritası

Şekil 4. Bartın Orman İşletmesi Gürgenpınar Serisi 2 No. lu Bölmedeki Doğal kızılcım Meşceresini Gösterir Meşcere Haritası

Tablo 1.Kızılçamın Zonguldak Orman Bölge Müdürlüğü İşletmelerindeki Doğal Yayılış Alanları (Sarıbaş, 2004)

İşletmesi	Serisi	Bölme No	Meşcere Tipi	Alanı (ha)
B A R T I N	Çakraz	47 ; 49	ÇBÇz ; ÇBÇzKs	85,5
	Kurucaşile	8; 9	ÇBKbt ; ÇBÇz	76,5
	Karaçaydere	1; 2 ; 3	ÇBÇz ; ÇBKbt	51.0
	Gürgenpınar	2	ÇB Çz	24.5/ İşlet.Top. : 237,5
Y E N İ Ç E	Karakaya	114;116;117; 118; 119	ÇzC1; ÇzC2; Çza- Çzo; ÇBÇz	259,5
K A R A B Ü K	Soğanlıçay	17;19;20;21;22; 23;24;25;26;27; 28;29;30;32;36; 37;38	ÇzbC2; ÇzÇk1;ÇBÇ2	674.0
	Kaplan Serisi	1;2;3;4;5;6;7;8; 9;10;11;12;13; 14;15;16;19;21; 22;23;25;27;27 29;30;31;33;34 35;43;44;45;46 47;48;49;50;52 52;53;54;55;56 57;86;87;88;89 90;91;92;93;94; 96;97;98;99;100 101;102;103;104 105;106;107;108 109;110;169;170 173;174;175;176 177;247;248	ÇBÇz;ÇBAr; Çzd1	3901.0 / İşlet. Top.: 4575.0
D E V R E K	Tefen	32; 33	Karaçam, Gökmar ve Meşe İle karışım Yapmaktadır	8
D İ R G İ N E	Kurdeş	44; 78; 88	Karaçam, Gökmar ve Meşe İle karışım Yapmaktadır	6.0 / İşl.Topl.: 14.0

3.3. Yenice Orman İşletme Müdürlüğü Sınırları İçinde Kızılçamın Doğal Yayılışı

Filyos çayının beslediği havza olan Yenice havzasının Karakaya serisinde (259,5 ha) kızılçam lokal doğal yayılış yapmaktadır. Deniz ikliminin etkisinin sürdüğü Yenice-Karabük yolunun (kanyon karakterinde) dar geçit eteklerinde bozuk formunda kızılçam meşcereleri görülmekte; buradan Karabük'teki doğal kızılçam meşcereleri ile birleşmektedir (Tablo 1; Şekil 6)

3.4. Devrek ve Dirgine İşletmeleri Sınırları İçinde Kızılçamın Doğal Yayılışı

Bu iki işletmede daha çok Devrek çayının yamaçlarında, kuytu vadi içlerinde küçük meşcereler halinde kızılçamın doğal yayılışına rastlanmaktadır. Devrek Tefen Serisinde 8 ha; Dirgine Kurdeşe serisinde 14 ha'lık doğal kızılçam meşceresine rastlanmaktadır (Tablo 1).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kızılçamın sadece Zonguldak Orman Bölge Müdürlüğü sınırları içindeki doğal yayılışları gözden geçirilmiştir. Kastamonu, Sinop ve Ankara Orman Bölge Müdürlüklerindeki kızılçamın doğal yayılışları da titizlikle araştırılmalı, ekolojik karakterleri ortaya çıkarılmalıdır. Özellikle Sinop yakınlarında 'Malgözü' yöresinde tohum meşceresi olarak ayrılmış alan dikkatlice araştırılmalıdır. Bu yöredeki kızılçamların gövde kalitelerinin Akdeniz bölgesinde optimal koşullarda bulunan kızılçamlarla benzerlik gösterdiği söylenebilir. Ya da Sinop çevresindeki kızılçamların Kırım'daki kızılçamlarla ilişkilerinin olabileceği ve hatta bu yörede yeni bir kızılçam ekotipinin ya da varyetesinin mevcut olabileceği söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Anonim, 1980. Türkiye Orman Envanteri, Orman Genel Müdürlüğü Yayınları No.13, 179s., Ankara.
- Akıncı, M.Y., 1963. Kızılçam ormanlarının Doğu Karadeniz mintikasındaki dağılışı ve yayılışı, Orman Müh. Dergisi sayı 5, Ankara.
- Anşin, R., S.Terzioğlu, M. Evcin 1993. Aydın-Çine Vadisi Kızılçam (*Pinus brutia* Ten.) Orman Florası, Uluslararası Kızılçam Sempozyumu Bildirileri Kitabı, s.117-129. Orman Bakanlığı, Ankara.
- Anşin, R., Özkan, Z.C., 1993. Boyabat Orman İşletmesi Isırganlı Serisi Doğal Kızılçam Ormanı Florası. Uluslararası Kızılçam Sempozyumu Tebliğler Kitabı s. 28-34, Muğla.
- Arbez, M. 1974. Distribution, Ecology and Variation of *Pinus brutia* Ten in Turkey. FAO, Forest. Gen. Ress. İnfor. No.: 3, p. 21-33.
- Asmaz, H., 1993. Ege Peyzajında Kızılçamın Önemi. Uluslar arası Kızılçam Sempozyumu Bildiriler Kitabı s. 48-55 Muğla.
- Bernhard, R.1935. Türkiye Ormancılığının Mevzuatı, Tarihi ve Vazifeleri, Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayını, Ankara.
- Çalışkan T., 1998. Türkiye'de Orman Varlığı ve Ormancılık, Türkiye Orman Envanteri (31.12.1997 tarihi itibarıyla) Hızlı Gelişen Türlerle Yapılan Ağaçlandırma Çalışmalarının Değerlendirilmesi ve Yapılacak Çalışmalar. Workshop, Orman Bakanlığı Yayın Dairesi Başkanlığı Yayın No: 083, s.129, Ankara.
- Frankis I,1993. Morphology and affinites of *Pinus brutia* Ten. Proceedings of the International Symposium of *Pinus brutia* Ten. Marmari, Turkey: 11-18, Publication of Ministry of Forestry, Ankara.
- Genç, M.2004. Silvikültürün Temel Esasları, S.D.Ü. yayın No 44, S.D.Ü. Basımevi, Isparta.
- Kasaplıgil, B.,1952. The Forest Vegetation in the Mediterranean Regions of Turkey. İstanbul Üniv., Orman Fakültesi Dergisi 2 (2) : 47-65) İstanbul
- Kasaplıgil, B.1999. Türkiye'nin Geçmişteki ve Bugünkü Çam Türleri. O.G.M. Yayını No: 674, 99s., Ankara.
- Kayacık, H.,1954. Türkiye Çamları ve Bunların Coğrafi Yayılışları Üzerinde Araştırmalar. İ.Ü.Orman Fak. Dergisi Cilt 4, sayı 1-2, s. 44-61, İstanbul

- Kayacık, H.,1965.Orman ve Park Ağaçlarının Özel Sistematigi 1. Cilt, *Gymnospermae*. İ.Ü.Orman Fak. Yay. No. 1105/ 98, İstanbul.
- Ok, K.1999. *Pinus brutia* Ten.var. *agrophiotii* Papaj'ın Yeni bir Yayılış Alanı. Orman Mühendisliği Dergisi sayı 7, s. 11-14. Ankara.
- Papajoannou J.1936. Eine new varietat von *Pinus brutia* Ten., *Pinus brutia* Ten. var. *agrophyotii*. Extrait des Praktika de l'Académie d'Athenes 11: 14-24.
- Selik, M.,1962. Eine neue Varietat von *Pinus brutia* Ten.(*Pinus brutia* Ten.var. *pyramidalis* Selik var.nov.) Sonderdruck aus Mitteilungen der Deutschen Dendrologischer Gesellschaft, Jahrbuck 1961/62, Nr.2.
- Selik, M. 1963. Kızılçam (*Pinus brutia* Ten.)'in Botanik Özellikleri Üzerinde Araştırmalar ve Bunların Halepçanı (*Pinus halepensis* Mill.) Vasıfları ile Mukayesesi. Orman Genel Müdürlüğü Yayınları No.: 353, 36s., Ankara.
- Schiller G., 2000. Inter-and intra-specific diversity of *Pinus halepensis* Mill.and *Pinus brutia* Ten.In: Ne'eman G. And Trabaud L.(eds) Ecology, Biogeography and Management of *Pinus halepensis* and *Pinus brutia* Forest Ecosystems in the Mediterranean Basin. Bachyus Publishers. Leiden, pp. 13-35.
- Şefik, Y. 1965. Kızılçam (*Pinus brutia* Ten.) Kozalak ve Tohumu Üzerinde Araştırmalar. O.G.M. Yayınları No.: 420, 94s., Ankara.
- Ürgenç, S.1972. Hızlı Gelişen Yabancı Egzotik İğne Yapraklı Ağa. Türlerinin Türkiye'ye İthali ve Yetiştirilmesi İmkânı üzerine Araştırmalar. İ.Ü.Orman Fakültesi yayın No 188, İstanbul.
- Usta, H. Z.,1991.Kızılçam (*Pinus brutia* Ten.) Ağaçlandırmalarında Hasılat Araştırmaları.Ormancılık Enstitüsü Yayınları Teknik Bülten Dizisi No 219, Ankara.
- Uzun, A.1993.İstanbul Adaları Kızılçam Ormanlarının Floristik Kompozisyonu. Uluslar arası Kızılçam Sempozyumu Bildiriler Kitabı s. 42-47, Muğla.
- Yalırık, F.and Boydak, M. 1989.Ülkemizde yeni bir Kızılçam varyetesi. İ.Ü.Orman Fakültesi dergisi Seri A,: 39: 42-64.
- Yalırık, F. And Boydak, M.2000. A new variety of Calabrian pine (*Pinus brutia* Ten) from Anatolia. Karaca Arboretum Magazine (TEMA), Vol.5, Part V: 173-180.